

**Dobrovits Mihály: Jurták és az EBESZ között. Iszlám és nemzetépítés a volt Szovjetunió szunnita iszlám többségű régióiban
(Balassi Kiadó, 2015 ISBN 978-963-506-958-3, 173 p.)**

Dobrovits Mihály több évtizedes kutatói és oktatói tevékenysége mellett hosszú ideje szak- és közírói aktivitásával is felhívja magára a társadalomtudományokkal és orientalisztikával foglalkozó magyarországi szakemberek, valamint a szélesebb olvasóközönség figyelmét. Tudományos cikkei, közleményei, jegyzetei tömegéből jó ideje szakemberek és egyetemi hallgatók bővítik ismereteiket, míg publicisztikai jól ismertek a közélet egyéb területei iránt érdeklődők előtt is. Írásaira jellemző a tömör precizitás melletti pontos helyzetábrázolás és a részletek mögött meghúzódó univerzális jelenségek gondos bemutatása. Az orientalisztikán belül főleg a turkológiára és iszlamológiára összpontosító eddigi életműből eddig hiányzott egy összefoglaló áttekintés, ezt a most megjelent munkával pótoltnak tekinthetjük.

A kötet címe és alcíme mind területi, mind tematikus értelemben sokat ígér, és mivel a tárgyalt hatalmas régióba korunk több válsággóca is beletartozik, e fontos aktualitás miatt nemcsak a történettudomány és keletkutatás szempontjai, hanem – többek között – a biztonságpolitika és a külügyek aspektusai sem maradhattak ki a könyvből. Szerencsére a szerzőnek sikerült ügyesen egyensúlyoznia a mindenképpen szükséges, de a lényegét még nem elfedő – egyébként hatalmas – információmennyiség bemutatásakor, és elkerülnie az érthetőséget zavaró terjengősséget. Ha néhol mégis nehezebben átlátható összefüggéseket talál is az olvasó, a továbbolvasás során mindig kiderül, hogy a tárgyalt helyzet lényegi megértéséhez szükséges alapokat kapja meg.

A hatalmas területi és történeti merítés miatt megkövetelt tematikus szűkítés eredményeképpen a kötet deklaráltan két területre összpontosít, a mai Oroszországi Föderáció szunnita régióira, valamint Közép-Ázsia „új”, a Szovjetunió felbomlása után létrejött államaira. Ezek közös jellemzője a korábbi alávetett vagy az önrendelkezés különböző fokain álló régiók újraéledő törekvése, a nemzetépítés politikai igénye. A keretet az aktuálisan tárgyalt régiók történeti és regionális kitekintései, valamint a tágabb perspektíva és a szoros kulturális-történeti kapcsolat bemutatása érdekében a tárgyalásba bevont, a Kínai Népköztársaság autonóm tartományaként működő Hszincsiang, illetve Afganisztán helyzetének ismertetése bővíti.

A második fejezet átfogó címéhez képest (*A koloniális és posztkoloniális helyzet Euráziában*) némi hiányérzetünk marad az olvasás során, elsősorban az orosz kolonizáció természetének besorolása és történeti összefoglalása tekintetében. A könyvben fő motívumként megjelenő iszlám történetéről és iskoláinak főbb elágazási pontjairól kapott rövid, de átfogó bevezetés után az olvasó könnyebben igazodik el a sokszor még a szakember számára is szövevényes és nehezen átlátható hatalmi és társadalmi viszonyrendszerek között. Ennek ismeretében választ kaphatunk olyan, az európai szemlélet számára különben feldolgozhatatlan kérdésekre is, hogy miként lehet az iszlámban a Korán egyrészt végső érv, másrészt törvény és magatartási kódex is, mely kizár minden egyéb, akár világi ügyeket is érintő vitát. Ennek megértéséhez a szerző elénk tárja azt a társadalmi hátteret, amelyben a Korán keletkezett, egy hetedik századi, a maga korában még (fél)periferikus, a törzsi-nemzetségi viszonyokból kiemelkedően levő társadalmat, és annak hitét, tudását és társadalmi igényeit.

A könyv egyik fontos erénye, hogy közkeletű mítoszokat és gyakran valósnak tartott toposzokat cáfol meg. Ezek körébe tartozik az iszlám szerepének túlbecslése egyes régiók nemzetépítési törekvéseiben, hiszen a vallási keretek ellenére azt figyelhetjük meg, hogy főképp a közép-ázsiai térségben, a politikai vezetés inkább az iszlám „kikapcsolására”, vagy legalábbis alárendelt szerepbe kényszerítésére törekszik. Ez a szerző véleménye szerint a helyi vezetők alapvető érdeke, mivel itt a posztszovjet elitek és az ő vezető szerepük túlélése a térség politikai folyamatainak vezető motívuma, s egyúttal nemzetközi legitimitációjuk alapjául is szolgál.

Az ötödik fejezetben (*Oroszország és iszlám régiói*) az iszlám kelet-európai történetéről is történeti áttekintést kapunk, jóllehet igen nagy ugrással (az elterjedés időszakát bemutató alfejezet után rögtön a 21. századi állapot ismertetése következik).

A Volga-Urál-vidék muszlimjainak ismertetése szintén fontos tanulsággal szolgál. A közhiedelemmel ellentétben a régió két köztársasága, Tatarsztán és Baskortosztán, történeti és kulturális beágyazottsága miatt nem tekinthető peremvidéknek, hanem, ahogy a szerző fogalmaz, ez „maga a föderáció szíve”. E két köztársaság ugyanis az Oroszországi Föderáció kulcsfontosságú, s adott esetben a Föderáció egész jövőjét is befolyásolni képes súlypontját alkotja, így ebben a tekintetben, érthető okokból használja a szerző a rész- vagy félország (Halbstaat) terminust. Ezek a régiók a csecsen háborúk árnyékában érték el, Moszkvával való különalkuk és összetett politikai játszmák során a viszonylagos – és nem is egyenlő mértékű – állami és egyházi függetlenségüket, sokszor egymás ellen is érvényesítve érdekeiket.

A térség relatív stabilitása áll szemben a Kaukázus-vidékének instabil, és Moszkva szempontjából valóban periferikus helyzetével. A Volga-Urál-vidékkel ellentétben, ahol a muszlim népesség főleg a török nyelvcsaládba tartozó kazáni tatárt és a baskírt beszéli, a kaukázusi muszlimok nyelvi háttere igen heterogén, összekötő nyelvként az orosz (a Szovjetunió létrejötte előtt az arabot) használják (a nemzetiségek száma csak Dagesztánban meghaladja a harmincat, melyek négy nyelvcsaládba tartoznak). Helytálló tehát a szerző megállapítása, miszerint Dagesztánban az iszlám egyszerre játszik integráló (etnikumok feletti összekötő), és dezintegráló (a kisebb etnikumok vallási önállósodási törekvéseit elősegítő) szerepet. A közvélemény előtt legjobban ismert csecsen konfliktus kettő leegyszerűsített narratíváját, a „szabadságért küzdő nemzet” és az „iszlamista tűzfészek” is helyére teszi a szerző, aki szerint itt sem a nemzetközi iszlamista hálózatok tevékenységét kell keresnünk, hanem a posztszovjet helyi hatalmi tényezők belső küzdelmeit.

A közép-ázsiai térség (a történeti távlatokban Híva, Buhara és Kokand, napjainkban pedig Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán) ismertetésénél – általánosan elfogadott definíció hiányában – szerencsés a földrajzi státusz meghatározása. A történeti áttekintés ismét az aktuális helyzet magyarázatául is szolgál. A részletek taglalása nélkül kiemelhetjük a szakasz legfontosabb megállapításait. Ezek egyike, hogy az iszlám jelenleg Közép-Ázsiában nem integráns része a hivatalos nemzetépítési stratégiáknak. A régió szovjet-korszakbeli viszonyait elemezve a szerző arra a megállapításra jut, hogy már ekkor is meghatározó jelentőségű volt az etnopolitika, ami az etnikailag címzett területek tituláris nemzetiségei közötti szigorú hierarchiát jelentette. Arra a kérdésre pedig, hogy mi akadályozza máig a térségben a nyugati értékek átvételét, három fő okot, a szovjet belső területekhez tartozást, az iszlám jelentőségét és a törzsi-nemzetségi rendszer meglétét említi a szerző.

Az afganisztáni viszonyok, valamint a régiós nyugati szerepvállalás kapcsán leszámol azzal a közkeletű nyugati nézettel is, hogy ezeken a területeken csak a szekuláris államok működhetnek megfelelően. Véleménye szerint az iszlám rezsimeket nem kell eredendően károsnak tartanunk, hiszen adott esetben éppen ezek lehetnek a nemzetközi közösség biztonságának szavatolói. Ehhez azonban azt kell belátni, hogy a közép-keleti régió államai sehogyan sem írhatók le a mai nemzetállami keretekkel. Ezeket az összetett nemzetiségi kereteket ugyanis éppen az ítéli halálra, ha modern értelemben vett nemzetállamokként kezelik őket. Az iszlám így kifejezetten konszolidáló szerepet tölthet be a nemzetiségi (esetleg törzsi) ellentétekben. Ugyanakkor éppen emiatt a szerepe miatt óvakodnak a helyi elitiek az iszlám társadalomszervező erejétől, amelyben a hatalmukat veszélyeztető tényezőt látnak.

Hszincsiang helyzetét taglalva azt a megállapítást olvashatjuk, mely szerint Kína térségbeli hosszú távú hatalmának záloga a helyi elittel kötött kompromisszumokban rejlik. Ez a stratégia válthatja fel a korábbi erőltetett demográfiai offenzívát, azaz a tartomány mesterséges elkínaiasítását, mellyel a korábban fölényes többségben jelenlévő tituláris nemzetiség aránya a huszonegyedik századra csekély mértékű többségre olvadt. Az ujjur szeparatizmus szecesszionista célkitűzései azonban gyakorlatilag a mandzsu birodalmi megjelenés óta változatlanok, s ezen egy mégoly sikeres kínai kiegyezései politika sem fog tudni könnyen változtatni.

Az egész könyv olvasása során kitűnik az olvasó számára, hogy a szerző kiemelkedő háttértudásból merít, valamint hogy gazdag magyar és idegennyelvű forrásanyagot nagyvonalúan kezel. Esszenciális összefoglalásról lévén szó a kötet stílusa is igen sűrű, ami az olvashatóságnak kevésbé, referenciamunkaként való használatnak inkább kedvez. Meg kell mindazonáltal jegyezni, hogy az olvasó esetenként ismétlésekkel és bosszantó mennyiségű elütéssel találkozik, egyes aktuális hivatkozások esetén pedig további pontosítás hiányában az az érzése, hogy azok hamar elévülnek, ezáltal néhány év vagy évtized múltán érthetlenné téve az adott szakaszt. Ezek a hiányosságok kiküszöbölhetőek lettek volna, ha a kiadó alaposabb szerkesztési és korrektúra-eljárást követ. A mű jellegéből adódóan szintén hasznos lett volna névmutató, szószedet és egy összefoglaló bibliográfia csatolása, ezek egy esetleges későbbi kiadások esetén nagyban javíthatják a mű kézikönyvként történő használhatóságát.

Dobrovits Mihály munkája olyan történeti összefoglalásba sűríti a posztszovjet szunnita területekkel kapcsolatos hasznos ismeretanyagot, amelynek tanulmányozása az interdiszciplináris stúdiumok fogalomtárával kiegészülve a társtudományok (szociológia, kulturális antropológia, biztonságpolitika stb.) számára is értékes foglalatot nyújthat.

Apatóczy Ákos Bertalan